

Filozofia i psychologia

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Film
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Psychologia, dyscyplina naukowa, która wyodrębniła się w XIX w. z filozofii, zajmuje się ludzką psychiką. Sama słowo „psychika" wywodzi się natomiast z greckiego *psychē,* które oznacza „duszę". W kontekście filozoficznym zostało ono użyte po raz pierwszy w V w. p. n. e. przez Sokratesa. Płyną z tego dwa wnioski.

Po pierwsze, na długo przed powstaniem psychologii, filozofowie prowadzili rozważania dotyczące jej przedmiotu, choć oczywiście rozumieli go nieco inaczej niż współcześni psychologowie. Ta lekcja pozwoli ci zrozumieć, na czym polegała różnica.

Po drugie, koncepcje psychologiczne podejmują i rozstrzygają problemy, które mają swoje źródło w filozofii. Dowiesz się również, jakie to problemy i jakie są ich psychologiczne rozstrzygnięcia.

> **Twoje cele**
>
> - Przedstawisz psychologię jako dyscyplinę naukową, która wyodrębniła się z filozofii.
> - Omówisz filozoficzne koncepcje duszy rozumnej oraz świadomości, które stanowiące genezę problematyki psychologicznej.
> - Wyjaśnisz, na czym polega naturalistyczny charakter psychologii eksperymentalnej oraz behawioryzmu.

Przeczytaj

Filozoficzne koncepcje *psychē*

Problem *psychē,* którą psychologia współczesna rozumie jako „psychikę", zaś tradycyjna filozofia jako „duszę", pojawia się w filozofii w wyniku przeciwstawienia sobie człowieka i świata przyrody. Człowiek posiada ciało i z tego powodu jest częścią przyrody, ale podejmuje również decyzje i działania, które dotyczą moralności. Czy działania te są uwarunkowane przez jego przyrodniczą, czyli biologiczną naturę (naturalizm)? Sokrates nie zgadzał się z tym poglądem. Uważał, że człowiek posiada duszę – *psychē* – która pozwala mu na kierowanie się w życiu nie popędami, lecz rozumem.

To pierwsze odróżnienie życia psychicznego człowieka od przyrody dotyczy więc przede wszystkim moralności – poznania natury wartości oraz działania w zgodzie z rozumem – które według Sokratesa charakteryzuje człowieka.

Koncepcja duszy znalazła swoje rozwinięcie u Platona. Uznał on, że dusza spełnia dwie zasadnicze funkcje. Po pierwsze, w całej przyrodzie dusza jest czynnikiem życia – ożywia martwą z natury materię. U człowieka, oprócz biologicznej, dusza pełni również funkcję rozumną (którą możemy również określić jako psychologiczną). Realizuje się ona w epistemologii i dzięki niej człowiek poznaje rzeczywistość, a także ma swoją rolę w etyce.

Platon wyróżnił trzy części duszy: rozumną, popędliwą oraz pożądliwą. Popędliwa część ciągnie człowieka ku przyjemnościom, pożądliwa ku wzniosłym czynom, zaś rozum harmonizuje je ze sobą. Alegorycznie przedstawiał je jako rydwan – biały koń przedstawia pożądliwą, czarny – popędliwą, zaś woźnica – rozumną część duszy.
Źródło: Keith Buhler, Pexels, domena publiczna.

Źródłem moralności jest panowanie przez rozum nad naturalnymi popędami człowieka.

Starożytny spór o duszę prowadził do pytania o naturę człowieka. Możemy uznać go za część przyrody, której działanie jest uwarunkowane jej prawami (naturalizm). Albo też – za Sokratesem i Platonem – stwierdzić, że za sprawą rozumnej duszy człowiek przekracza przyrodę więc ani poznanie, ani działanie nie są przez nią uwarunkowane (antynaturalizm).

Filozoficzne koncepcje świadomości

Spór naturalizmu z antynaturalizmem powraca w filozofii nowożytnej, dotyczy on jednak nie duszy, lecz nowej kategorii – świadomości. Jej źródłem jest metafizyka XVII-wiecznego filozofa, René Descartesa (Kartezjusza). W odróżnieniu od obiektywisty Platona, Kartezjusz był sceptykiem (sceptycyzm metodyczny). Nie możemy, jak uważał, dostatecznie uzasadnić twierdzenia, że nasze poznanie w sposób

adekwatny odnosi się do rzeczywistości. Doszedł jednak do wniosku, że jest jedna rzecz, w którą nie sposób zwątpić – świadomość własnego istnienia.

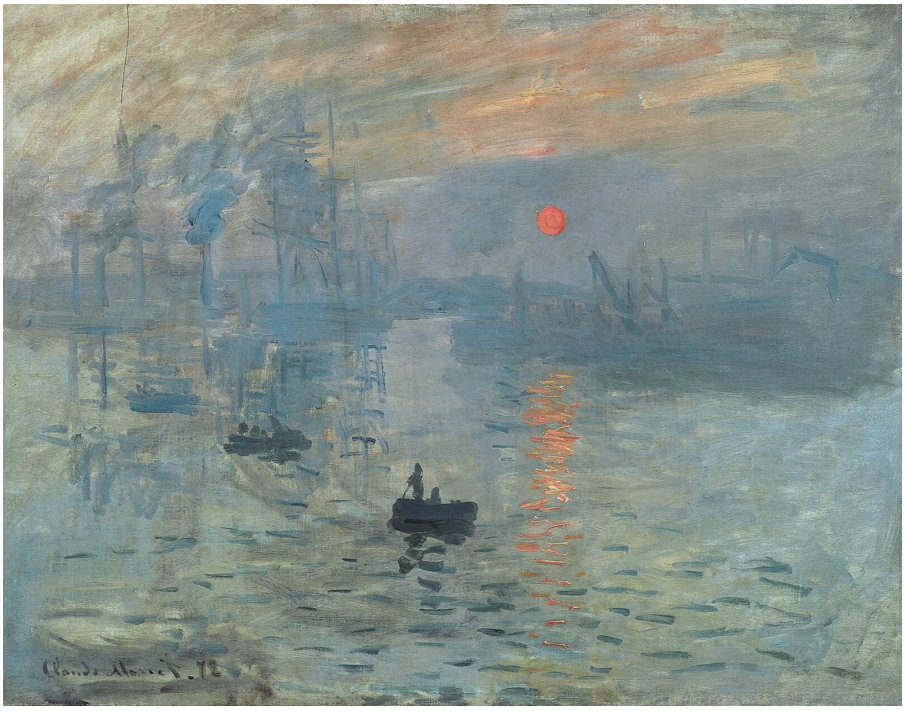
Punktem wyjścia filozofii Kartezjusza było twierdzenie „myślę, więc jestem” (łac. *cogito ergo sum*).
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Kartezjusz odwrócił zatem pogląd na poznanie – to nie zewnętrzna wobec świadomości rzeczywistość, lecz sama świadomość jest jedynym pewnym przedmiotem poznania, ponieważ tylko ona dana jest w sposób bezpośredni.

Ból był według Kartezjusza reakcją ciała na bodziec, całkowicie niezależną od myślenia. Człowiek miał według filozofa dwoistą naturę: ciało to mechanizm podlegający prawom przyrody, zaś myślenie jest od nich całkowicie niezależne.
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Kartezjusz przedstawia więc nową koncepcję podmiotu. Cechą odróżniającą go od przyrody nie jest już posiadanie rozumnej duszy, lecz samoświadomość, która polega na tym, że podmiot zdaje sobie sprawę z procesów myślowych, które zachodzą w jego wnętrzu. Kolejną własnością podmiotu kartezjańskiego jest autonomia – myślenie w koncepcji Kartezjusza okazuje się całkowicie niezależnie od ciała, tj. od wszelkich uwarunkowań biologicznych (dualizm psychofizyczny). Znajdujące się w świadomości treści psychiczne, które są przedmiotem poznania – myśli, przedstawienia przedmiotów, pojęcia (Kartezjusz nazywał je ideami) – nie pochodzą z zewnętrznej wobec podmiotu rzeczywistości, lecz są wrodzone (natywizm).

Claude Monet, *Impresja, wschód słońca*, 1872
Kartezjusz odróżniał idee wrodzone od nabytych. Te pierwsze były jasne i oczywiste, te drugie zaś – mętne.
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

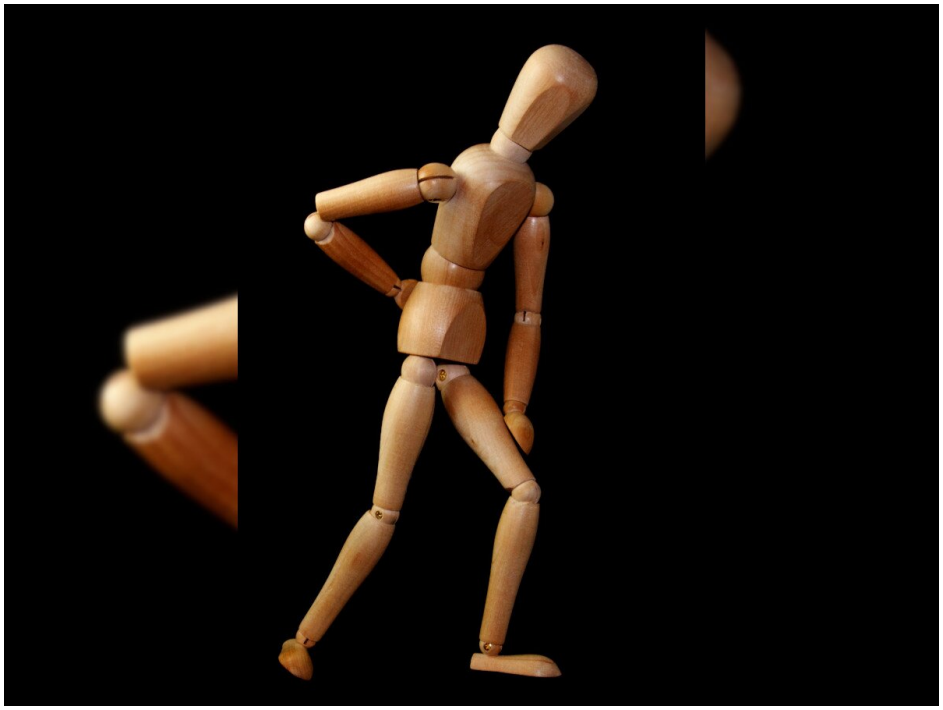
Inną koncepcję życia psychicznego człowieka przedstawił w XVII w. John Locke. W przeciwieństwie do Kartezjusza, który przeciwstawił świadomość przyrodzie, Locke uznał umysł za jej element. Naturalizm Locke'a wyrażał się w poglądzie, że

umysł jest pierwotnie niezapisaną tablicą (łac. *tabula rasa*), zaś wszystkie idee pochodzą z zewnętrznego wobec niego środowiska i dostają się do umysłu za pomocą zmysłów (empiryzm genetyczny). Następnie umysł łączy ze sobą najprostsze idee za pomocą praw asocjacji (asocjacjonizm), np. na zasadzie podobieństwa. W ten sposób Locke wywodził całą posiadaną przez człowieka wiedzę z wrażeń zmysłowych.

Powstanie psychologii

Psychologia wyodrębniła się jako nauka w XIX w. Jej przedmiotem było życie psychiczne człowieka, ale to filozofia ukształtowała dwa główne kierunki jego rozumienia – czynności poznawcze oraz podejmowane przez człowieka działania.

Za umowny początek psychologii możemy uznać 1879 r., gdy **Wilhelm Wundt** założył w Lipsku pierwsze laboratorium psychologiczne. Psychologia eksperymentalna Wundta traktowała ludzką świadomość jako element przyrody (naturalizm) i z tego powodu była nauką empiryczną, opartą na introspekcji.

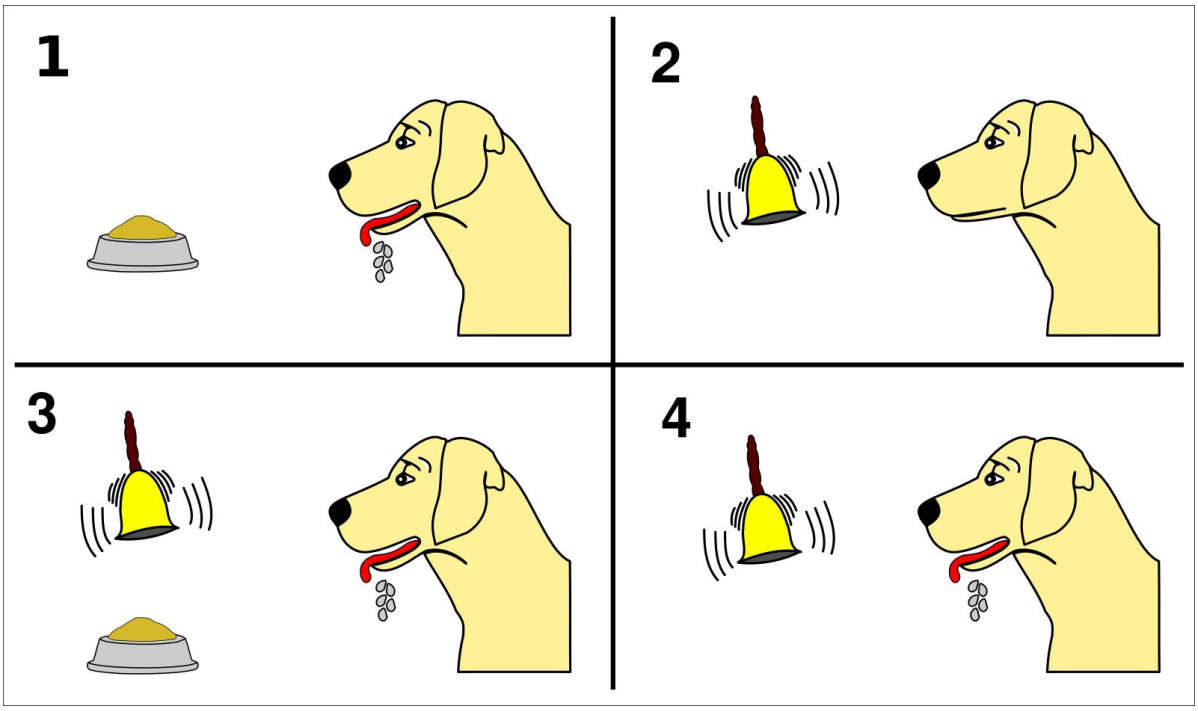
Idea introspekcji wywodzi się w psychologii empirycznej z koncepcji doświadczenia wewnętrznego Locke'a. Według angielskiego filozofa czynności naszego umysłu, emocje oraz odczucia (takie jak ból) są dane w doświadczeniu wewnętrznym, w którym umysł obserwuje sam siebie poprzez „zmysł wewnętrzny".

Zakładano, że podstawą świadomości są elementarne akty myślowe – „atomy świadomości" – takie jak wrażenia zmysłowe, akty myślowe, emocje, akty woli, które łączą się w bardziej skomplikowane całości. Pogląd ten, atomizm psychologiczny, łączył się ściśle z obecnym już u Locke'a asocjacjonizmem.

Pogląd, że świadomość składa się z pewnych elementarnych części zakwestionował filozof i psycholog, **Franz Brentano**. Odróżniał on akt psychiczny od jego treści.

Podstawową własnością psychiki jest to, że jej akty ukierunkowane są na znajdujące się poza nią przedmioty – Brentano nazwał tę własność intencjonalnością. Przedmiotem psychologii powinny być według niego tylko akty (nie ich treść), zaś filozofię chciał oprzeć na psychologii aktów. Poglądy Brentany znalazły szczególnie mocny oddźwięk w XIX-wiecznej filozofii pod postacią psychologizmu. Było to stanowisko metodologiczne, które zakładało, że rzeczywistym przedmiotem dyscyplin filozoficznych (szczególnie logiki oraz teorii poznania) są akty psychiczne człowieka. W konsekwencji, jedynym dostępnym człowiekowi przedmiotem poznania okazuje się jego własna świadomość, zaś tworzona przez niego wiedza odzwierciedla jej strukturę.

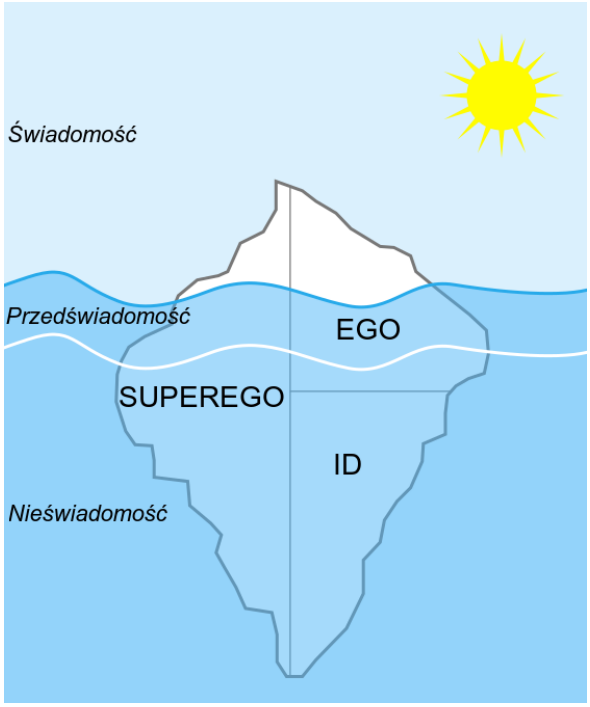
Alternatywnym wobec psychologii eksperymentalnej i psychologii aktów Brentany, naturalistycznym kierunkiem psychologii stał się na początku amerykański (J. B. Watson, B. F. Skinner) i rosyjski (I. Pawłow) behawioryzm (ang. *behaviour* – zachowanie). Behawioryści odrzucali introspekcję, twierdząc, że niemożliwe jest naukowe – czyli empiryczne - badanie świadomości. Ograniczyli więc przedmiot psychologii do zachowania człowieka, które rozumieli jako reakcję na pochodzące ze środowiska bodźce.

Rosyjski behawiorysta Iwan Pawłow badał odruchy warunkowe i bezwarunkowe. Ślinienie się jest u psów odruchem bezwarunkowym, będący, reakcją na bodziec zapachowy – podanie jedzenia. Pawłow dodał do jedzenia inny bodziec – dźwięk dzwonka. Wykształcił w ten sposób u badanych psów odruch warunkowy – śliniły się na sam dźwięk dzwonka.

Źródło: Maxxl², dostępny w internecie: Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 4.0.

Trzecim, powstałym na początku XX w. nurtem psychologii była psychoanaliza. Wyrosła ona z praktyki terapeutycznej prowadzonej w Wiedniu przez **Sigmunda Freuda**. Psychoanaliza opiera się na założeniu, że motorem ludzkiej psychiki jest popęd seksualny –*libido,* który ograniczany jest przez normy i zakazy narzucane jednostce w okresie dojrzewania przez środowisko. Dynamika życia psychicznego człowieka jest nieświadoma. Polega na konflikcie między uwewnętrznionymi zasadami życia społecznego (*superego*) a popędami (*id*). „Ja" (*ego*), czyli świadomość, jest instancją pośredniczącą pomiędzy tymi dwoma biegunami ludzkiej psychiki. Świadome życie człowieka okazuje się u Freuda efektem mechanizmu psychicznego polegającego na tłumieniu konfliktu między *id* a *superego*. Głównym narzędziem ograniczania popędu jest sublimacja – przeniesienie popędu z zakazanego obiektu erotycznego na inny, społecznie akceptowany obiekt.

Psychika ludzka składa się według Freuda z *id*, *ego* i *superego*. *Ego* zanurzone jest w *id* oraz ograniczone przez *superego*. Popędy oraz konflikt między *id* a *superego* są nieświadome i nie mogą przedostać się do świadomości. Przedświadomość (pamięć, wiedza) oraz świadomość to tylko wycinek życia psychicznego człowieka – efekt sublimacji nieświadomych popędów.
Źródło: dostępny w internecie: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Dalszy rozwój psychologii w XX w. polegał na pojawieniu się nowych kierunków – jak psychologia humanistyczna, nowe nurty psychoanalizy i inne, a także na wyodrębnieniu szczegółowych pól badawczych – jak np. psychologia poznawcza, psychologia rozwoju człowieka.

Filozofia a psychologia: problem psychofizyczny

Psychologia wyrosła z zapoczątkowanej w XVII w. tradycji filozoficznej dotyczącej świadomości i umysłu. Szczególny wpływ miał na nią skrajny dualizm psychofizyczny Kartezjusza. Radykalne oddzielenie myślenia od cielesności sprawiało, że problematyczna stawała się kwestia relacji duszy do ciała. Skoro nie wywierają one na siebie żadnego wpływu, to jak wytłumaczyć, że człowiek działa na podstawie podejmowanych przez siebie decyzji oraz że odczucia cielesne – jak np. ból – zdają się wywoływać w nim pewne myśli?

Ten tak zwany problem psychofizyczny stanowi istotne wyzwanie dla całej współczesnej psychologii. Twórca psychologii eksperymentalnej, W. Wundt,

posługiwał się stworzoną już w XVII w. koncepcją paralelizmu psychofizycznego. Głosiła ona, że świadomość i ciało nie są współzależne, ale istnieją na zasadzie współodpowiedniości. W języku psychologii empirycznej oznacza to, że szeregowi zjawisk psychicznych odpowiada analogiczny szereg zjawisk fizycznych. Z tego powodu obserwacja zjawisk fizycznych (bodźców i reakcji ciała na te bodźce) pozwala na pośrednią obserwację świadomości.

Paralelizm psychologiczny jest jedną z wielu prób rozwiązania problemu psychofizycznego, które zaistniały w filozofii i psychologii. Mówiąc najogólniej, zależą one od tego, czy uznamy, że myślenie jest niezależne od ciała (dualizm psychofizyczny), czy odrzucimy to założeniem twierdząc, jak np. XVIII-wieczni materialiści, że umysł w niczym nie różni się od ciała. Bez większej przesady można jednak powiedzieć, że dualizm psychofizyczny leży u podstaw znacznej części kierunków współczesnej psychologii. Został on zakwestionowany dopiero w drugiej połowie XX w. z perspektywy neurobiologii. Alternatywą dla dualizmu umysłu i ciała stała się koncepcja umysłu ucieleśnionego, według której myślenie uwarunkowane jest przez procesy biologiczne toczące się w organizmie człowieka oraz przez środowisko, które oddziałuje na nasz umysł za pomocą zmysłów.

Podsumowanie

- Problematyka psychologiczna obecna jest w filozofii od starożytności. Dotyczy czynności poznawczych oraz działania (w kontekście moralności) człowieka.
- Psychologia oddziela się od filozofii w XIX w.; wyrasta z zapoczątkowanych w XVII w. filozoficznych koncepcji świadomości i umysłu.
- Stanowiska filozoficzne dotyczące świadomości podzielić można na naturalistyczne i antynaturalistyczne.
- W swoich początkach psychologia jest naturalistyczna (psychologia eksperymentalna, psychoanaliza Freuda, behawioryzm). Nie cała psychologia jest jednak naturalistyczna.
- Jednym z podstawowych problemów filozoficznych w psychologii jest problem psychofizyczny, który dotyczy relacji umysłu do ciała.

Słownik

antynaturalizm

(łac. *anti* – przeciw; *naturalis* – przyroda, natura) pogląd przeciwstawiający się naturalizmowi; głosi on, że istnieje inna niż przyrodnicza rzeczywistość, zaś człowiek za sprawą swojej natury przekracza przyrodę

asocjacjonizm

(łac. *associatio* – połączenie) teoria psychologiczna, która głosi, że źródłem życia psychicznego człowieka są procesy asocjacji (łączenia) podstawowych elementów psychiki (wrażeń, idei prostych, impresji) w większe całości (idee złożone) za pomocą praw asocjacji, takich jako podobieństwo, przeciwieństwo, przyczynowość itp.

dualizm psychofizyczny

(łac. *dualis* – dotyczący dwóch, podwójny; gr. *psychē* – dusza; gr. *physis* – natura, przyroda) koncepcja człowieka zakładająca, że jest on złożony z dwóch substancji – duszy/świadomości oraz ciała; w skrajnej wersji dualizmu (R. Descartes) są one od siebie całkowicie niezależne

empiryzm genetyczny

(gr. *empeiros* – doświadczony) stanowisko w sporze o źródła poznania, zgodnie z którym nie istnieją idee wrodzone, zaś cała wiedza pochodzi z doświadczenia zmysłowego

empiryzm metodologiczny

(gr. *empeiros* – doświadczony) pogląd, zgodnie z którym poznanie prawdziwe musi być oparte na poprzedzającym je doświadczeniu zmysłowym

introspekcja

(łac. *introspectio* – wgląd do wnętrzna) jedna z metod badawczych psychologii, która polegaja na obserwacji przez jednostkę zjawisk psychicznych, które

zachodzą w jej świadomości

materializm

(łac. *materialis* – dotyczący materii) stanowisko filozoficzne uznające, że rzeczywistość ma charakter materialny; występował w starożytności, łącząc się z poglądem, że dusza człowieka jest materialna i stanowi elementy przyrody (stoicyzm); w XVII i XVIII w. występował pod postacią materializmu mechanistycznego, który taktował rzeczywistość jako mechanizm, a zmienność przyrody oraz życie duchowe człowieka wyjaśniał prawami mechaniki; w XIX w. tzw. materializm wulgarny wyjaśniał prawa życia społecznego za pomocą biologii

metafizyka

(gr. *tá metá tá physiká* – to, co jest po fizyce) nazwa „pierwszej filozofii" Arystotelesa, oznaczająca najogólniejszą teorię bytu, zajmującą się pierwszymi zasadami, przyczynami i strukturą bytu; od XVII w. rozumiano ją jako naukę o tym, co nie podlega zmysłom, lecz poznaniu rozumowemu

naturalizm

(łac. *naturalis* – przyrodniczy, naturalny) pogląd głoszący, że jedynym, co istnieje, jest przyroda (nie ma niczego, co istniałoby poza przyrodą), zaś człowiek jest jej częścią; naturalizm traktuje życie społeczne, kulturę jako przejawy aktywności człowieka uwarunkowane przez jego biologiczną naturę

obiektywizm

(łac. *obiectivus* – odnoszący się do przedmiotu) stanowisko w teorii poznania, które głosi możliwość intersubiektywnego i adekwatnego poznania rzeczywistości zewnętrznej wobec poznającego podmiotu

sceptycyzm metodyczny

(gr. *skeptomai* – obserwuję, oglądam, śledzę, badam) metoda filozoficzna Kartezjusza polegająca na nieuznawaniu twierdzeń, w które można zwątpić

wyparcie

mechanizm obronny Ja (*ego*), które blokuje i spycha do *id* nieakceptowalne społecznie popędy w celu zachowania stabilności ludzkiej psychiki; za sprawą mechanizmów przeniesienia, wyparte popędy znajdują po jakimś czasie drogę powrotu do świadomości

Film

Polecenie 1

Zapoznaj się z wykładem prof. Pawła Dybla, a następnie zanotuj podstawy filozoficzne podejścia Zygmunta Freuda.

Wystąpił błąd

Film *Psychoanaliza i filozofia.*

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Psychoanaliza i filozofia*.

Polecenie 2

Jakie znaczenie ma psychoanaliza dla interpretacji dzieła sztuki, dzieła kultury?

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Kiedy psychologia wyłoniła się jako nowa nauka?

- w starożytności
- w oświeceniu
- w XIX w.
- w XX w.

Ćwiczenie 2

Ćwiczenie 3

Ćwiczenie 4

Ćwiczenie 5

Ćwiczenie 6

Ćwiczenie 7

Ćwiczenie 8

Wyjaśnij, na czym polega tak zwany problem psychofizyczny w psychologii oraz opisz jedno z jego rozwiązań.

Dla nauczyciela

Autor: Ewa Orlewicz

Przedmiot: Filozofia

Temat: Filozofia i psychologia

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:
Zakres rozszerzony
Treści nauczania – wymagania szczegółowe
III. Wybrane problemy filozofii.
2. Dyscypliny filozofii. Uczeń wymienia następujące dyscypliny filozofii oraz określa przedmioty ich badań:
2) dyscypliny szczegółowe – filozofia człowieka (antropologia filozoficzna), filozofia przyrody, filozofia nauki, filozofia kultury, filozofia religii (wraz z teologią filozoficzną), filozofia piękna i sztuki (estetyka filozoficzna), filozofia polityki;
5. Wybrane spory antropologiczne. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:
1) o istotę człowieka (naturalizm lub redukcjonizm biologiczny lub społeczny – antynaturalizm lub antyredukcjonizm, np. personalizm);
2) o relację umysł – ciało (dualizm – monizm materialistyczny lub naturalistyczny);

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele lekcji (językiem ucznia):

- Przedstawisz psychologię jako dyscyplinę naukową, która wyodrębniła się z filozofii.
- Omówisz filozoficzne koncepcje duszy rozumnej oraz świadomości, które stanowiące genezę problematyki psychologicznej.
- Wyjaśnisz, na czym polega naturalistyczny charakter psychologii eksperymentalnej oraz behawioryzmu.

Cele operacyjne. Uczeń:

- przedstawia psychologię jako dyscyplinę naukową, która wyodrębniła się z filozofii;
- omawia filozoficzne koncepcje duszy rozumnej oraz świadomości, które stanowiące genezę problematyki psychologicznej;
- wyjaśnia, na czym polega naturalistyczny charakter psychologii eksperymentalnej oraz behawioryzmu.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- film;
- mapa myśli.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „Filozofia i psychologia". Uczniowie mają zapoznać się z treściami w sekcji „Przeczytaj" i przygotować prezentację, w której przedstawią przykłady ilustrujące zagadnienia związane z tematem lekcji.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel loguje się na platformie i, na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika, wyświetla stronę tytułową e-materiału. Następnie prosi wybraną osobę o odczytanie

tematu lekcji oraz celów. Wspólne ustalenie kryteriów sukcesu.
2. **Dyskusja wprowadzająca**. Zalogowany na platformie nauczyciel, po wyświetleniu dostępnego w panelu użytkownika raportu, kontroluje przygotowanie uczniów do lekcji: weryfikuje, którzy uczniowie zapoznali się z udostępnionym przed lekcją e-materiałem. Wybrani uczniowie prezentują efekty pracy w domu. Pozostali uczniowie zadają pytania prezentującym oraz uzupełniają informacje. Tę część lekcji kończy krótka dyskusja wokół poruszonej tematyki. Po zakończeniu dyskusji chętna/wybrana osoba przedstawia wnioski.

Faza realizacyjna:

1. **Mapa myśli**. Nauczyciel zapisuje na tablicy hasło związane z tematem zajęć: *Psychologia*. Uczniowie podają swoje pomysły, a wyznaczony moderator zapisuje je na tablicy w formie mapy myśli/pojęć, której centralnym punktem jest zapisany problem. Po zapisaniu propozycji uczniowie samodzielnie je weryfikują. Następnie nauczyciel uzupełnia wypowiedzi uczniów, jeśli jest to konieczne
2. **Praca z multimedium**. Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Film". Wybrany uczeń odczytuje treść polecenia: *Zapoznaj się z wykładem prof. Pawła Dybla, a następnie zanotuj podstawy filozoficzne podejścia Zygmunta Freuda.* Klasa dzieli się na grupy i opracowuje propozycje odpowiedzi. Przedstawiciel wskazanej grupy prezentuje propozycję rozwiązania zadania, a pozostali uczniowie komentują. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia odpowiedzi uczniów, udzielając im informacji zwrotnej.
3. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Uczniowie dobierają się w pary i wykonują ćwiczenia nr 1-4. Następnie konsultują swoje rozwiązania z inną parą uczniów i ustalają jedną wersję odpowiedzi
4. Uczniowie wykonują ćwiczenia nr 5-8. Nauczyciel sprawdza poprawność wykonanych zadań, omawiając je wraz z uczniami.

Faza podsumowująca:

1. Na koniec zajęć nauczyciel raz jeszcze wyświetla na tablicy interaktywnej lub przy użyciu rzutnika temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie". W kontekście wyświetlonych treści prosi uczniów o rozwinięcie zdania: Na dzisiejszych zajęciach nauczyłem się...

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują polecenie nr 2 zawarte w sekcji „Film": *Jakie znaczenie ma psychoanaliza dla interpretacji dzieła sztuki, dzieła kultury?* Przygotowują uzasadnienia odpowiedzi.

Materiały pomocnicze:

- *Słownik-przewodnik filozoficzny. Osoby, problemy, terminy*, oprac. zbiorowe, Lublin 2012.
- Gadacz T., *Historia filozofii XX wieku*, Kraków 2009.
- Migasiński J., *Filozofia nowożytna*, Warszawa 2011.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Film” do podsumowania lekcji.